
HAVAS-KOVÁCS DOMINIKA

Amor est passio: a 15. századi német ajkú területek De amore-kéziratairól

A *De amore* című szerelmi értekezés a XII. században egyértelműen francia közegben, Marie de Champagne udvarában, francia közönség számára készült, ugyanakkor latin nyelven. A szerelmi értekezés sem a XIII., sem a XIV. században nem tűnik fel német területen, ám a XV. században teret hódít magának. Az elméleti értekezés jelenléte nemcsak nyomokban igazolható, épp ellenkezőleg, az évszázad elejétől a végéig jelen van, a lovagi-didaktikus költészetben jelentős helyet foglal el. Tanulmányomban a traktátus német ajkú területeken megfigyelhető recepciótörténetét mutatom be az általam eddig feldolgozott kódexek alapján.¹

Kulcsszavak: Andreas Capellanus, *De amore*, recepciótörténet, német ajkú területek

A traktátus újrafelfedezése

Andreas Capellanus *De amore* című traktátusának számos, gyakran egymástól élesen eltérő véleményre helyezkedő értelmezője között egy dologban egyetértés mutatkozik: ez a mű a szerelem felfogását skolasztikus alaposággal és felépítéssel tárja elénk.²

A traktátus a XII. században egyértelműen francia közegben, Marie de Champagne udvarában, francia közönség számára készült, ugyanakkor latin nyelven. Andreas Capellanus műve három könyvből áll: az első nagyjából a mű kétharmadát öleli fel, amelyben a szerző a szerelmet mint fogalmat definiálja, megvizsgálja annak eredetét, és azt, hogy

¹ A publikáció az MTA-SZTE Antikvitás és Reneszánsz: Források és Recepció Kutatócsoport (TK2016-126) támogatásával jelent meg.

² KŐSZEGHY (2012: 280).

kik között jöhet létre, hogyan és hányféleképpen. A második könyvben a megszerzett szerelem megőrzéséről beszél, illetve annak elmúlásáról, vagy épp ellenkezőleg, fokozódásáról. Leírja, miféle jelek utalnak arra, hogy az érzés letűnően van. Körüljárja a hűtlenség kérdéskörét, majd felsorolja a szerelem királyától, Erósztól kapott harmincegy szabályt. Mindezzel szemben egyfajta pálfordulás jelenik meg a harmadik, egyben záró könyvben, amit már maga a cím is jelez: *A szerelem visszautasításáról*. Ebben, mintegy palinódiaként, úgy tűnik, hogy a káplán teljességgel visszavonja addigi vélekedéseit, s már-már valóságos nőgyűlölőként a szerelem káros hatásait taglalja.

A szakirodalom jelen állása szerint Gaston Paris volt az első, aki az *udvari szerelem* kodifikációjaként aposztrofálta a *De amorét*,³ ami minden bizonnyal hatással lehetett Emil Trojelre, aki nyolc évvel később elkészítette latinul az értekezés kritikai kiadását.⁴ Trojel az akkor ismert tizenkét fennmaradt kéziratot keresztül mutatta be, hogy a *De amore* a XII. századtól kezdve töretlen népszerűségnek örvendett. Ismertette a kéziratok provenienciáját, és amihez személyesen is hozzáfért, arról leíró katalógust is készített. A bevezetés után a három könyvből álló szerelmi értekezés szövegét, a jegyzetapparátusban pedig az egyes kéziratokban szereplő szövegvariánsokat mutatta be. Ugyanakkor némi pontosításra szorul a traktátus újbóli felfedezésének története: nem Gaston Paris volt az, aki annak 1614-es nyomtatott kiadása után elsőként említi meg a szerelmi traktátust, és nevezi meg azt az *udvari szerelem* műfajának alapműveként a XIX. században. Johann Christoph von Aretin kiváló német publicista, történész, könyvtáros és ügyvéd *Aussprüche der Minnegerichte* című monográfiájában hosszan idézi a káplán művét, azon belül is a 21 szerelmi ítéletet, a Champagne grófnőjéhez írt levelet, és annak válaszát, valamint a breton lovag történetét és a 31 szerelmi szabályt.⁵ Von Aretin müncheni tartózkodása alkalmával vette kézbe Johannes Hartlieb munkáját, aki 1440-ben fordította le népnyelvre a traktátust.⁶ A XIX. század elején a német területeken sokkal inkább a népnyelvű kiadás volt a

³ PARIS (1888), PARIS (1884: 403–404), PARIS (1872: 105–107), KIM (2010: 589–606).

⁴ TROJEL (1892).

⁵ ARETIN (1803: 61–162).

⁶ ARETIN (1803: 3).

meghatározó forrás az irodalomtörténészek számára, mint a latin nyelvű.

Hartlieb fordítása során az értekezés szerzőjét hibásan Albertano da Bresciával azonosítja Andreas Capellanus helyett. Albertano szintén a XII. század végén élt, ugyanakkor nem francia területen, hanem Észak-Itáliában. Nevéhez több *sermo* és traktátus köthető. Éppen ezért Von Aretin felveti a kérdést, hogy a traktátus eredetileg itáliai népnyelven vagy latinul íródott-e, ugyanakkor Albertano neve azt sejteti számára, hogy a kitűnő jogász azért írta meg latinul a szerelmi traktátust, mert akkoriban (XII. század vége) a vulgáris nyelv még igen kezdetleges volt.⁷ Aretin monográfiájában közli Hartlieb fordítását, valamint a rendelkezésére álló latin kézirat javításával együtt a traktátus fentebb említett részleteit, mindezt a XIX. századnak megfelelő német helyesírással. A könyv végén a nyomtatásba még nem került olasz nyelven írott részeket is beemeli, amelyeket a *Vocabulario Della Cruscá*ból vett át.⁸ A latin nyelvű kézirat forrásának beazonosítása nem tűnik nehéz feladatnak, hiszen megjegyzi, hogy a kézirat utolsó fejezetében azt olvashatjuk, 1451-ben készült Berlinben. A ma ismert fennmaradt kéziratok listájából csupán egyetlenegyre igaz ez: a München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 416 jelzetű kódexre. Ebben a kódexben sem jelenik meg a káplán neve, sem a mű *incipit*jében, sem *explicit*jében, azonban utóbbi a *finitus in Berlin 1451*-gyel zárul. E ponton fontos megjegyezni, hogy a kéziratokkal foglalkozó szakirodalmak (Emil Trojel, Alfred Karnein) a szerző nevének azonosítására a mű címét, kezdő- vagy zárósort vették alapul. Azonban Andreas káplán nevét elrejtette a szövegben, két helyen is olvashatjuk azt, először az első könyv hatodik fejezetében: *Nam ea caecus continetur et amens, quos ab amoris curia penitus esse remotos amatoris Andreae aulae regiae capellani evidenter nobis doctrina demonstrat.*⁹ Másodszor pedig a második könyv hatodik fejezetében fordul elő: *Sed non gaudeat*

⁷ ARETIN (1803: 5).

⁸ ARETIN (1803: 5–6).

⁹ TROJEL (1892: 148). „Hiszen az még a vakot és az eszehagyottat is befogadja, holott azokat mindenképpen ki kell zárni Szerelem táborából, amint azt a szerelemben jártas Andreasnak, a királyi udvar káplánjának tanítása is világosan elénk tárja.” RAJNAVÖLGYI (2012: 117).

Andreas de eo quod magis cupit in orbe [...].¹⁰ Mindkét részt megtalálhatjuk a müncheni kéziratban, így véleményem szerint Von Aretin elsődleges forrása Hartlieb lehetett, nem pedig a latin kézirat, amely mellesleg Albertano nevét nem is tartalmazza.

A mű felkeltette François Just Marie Raynouard figyelmét is, aki 1817-ben *Choix de poésies originales des troubadours* című antológiájában bemutatta a párizsi ms. lat. 8758 jelzetű kódexben lévő XIV. századi *De amore*-kéziratot.¹¹ Raynouard kiemeli, hogy ez az értekezés az *udvari szerelem* egyik meghatározó műve.¹² Őt követve hasonló megállapításra jut Arthur Dinaux is 1837-ben.¹³ Helytelen tehát, ha csupán Gaston Paris nevével azonosítjuk azt a kijelentést, hogy Andreas Capellanus *De amore* című traktátusa az *udvari szerelem* kodifikációjának tekinthető, hiszen Paris előtt több mint nyolcvan évvel már Von Aretin, majd Raynouard is deklarálja ugyanezt. Paris mégis csupán Raynouard értekezését olvassa és hivatkozza, mindezt pedig kritikai szemmel teszi, és kijavítja utóbbinak szerinte helytelen átíratait.¹⁴ A *De amore* tehát már a XIX. század elején elfoglalja a szakirodalomban kiemelkedő helyét, ugyanakkor a mai napig Gaston Paris nevéhez kötik a tudományos diskurzusba való beemelését.

A második nyomtatott könyvet követően (1614) egészen 1803-ig senki nem foglalkozik a művel, sem annak fennmaradt kézirataival, sem pedig recepciótörténetével. A XIX. századtól kezdve azonban napjainkig számos tanulmányt olvashatunk a XII. századi műről, annak műfajáról, az alkotó kilétéről, valamint a középkori szerelemfelfogásról. Egyedül Alfred Karnein érintette a *De amore in volkssprachlicher Literatur*¹⁵ című

¹⁰ TROJEL (1892: 262). „Ám Andreas ne örvendjen sokáig annak, ami kívánatos számára ezen a világon [...]”. RAJNAVÖLGYI (2012: 202).

¹¹ RAYNOUARD (1817: 80–83).

¹² RAYNOUARD (1817: 83).

¹³ DINAUX (1837: 49).

¹⁴ PARIS (1883: 459–534; 525–526). Ilyen átiratok közé tartozik Marie de Champagne levelének keltezése. Ez azért is érdekes, mert TROJEL a kritikai kiadásában jelzi, hogy ebben a kéziratban is az 1174-es dátumot olvashatjuk, miképp RAYNOUARD is, de Gaston PARIS félreolvassa, tanulmányában az 1176-os évet jelöli meg. Noha az egyik legolvashatóbb kézitról van szó, nem mehetünk el amellett, hogy nem lehet teljesen pontosan meghatározni a keltezést: *Ab anno M.C.LXXIII R(?) Kal. Maii. indictione VII.*

¹⁵ KARNEIN (1985).

monográfiájában a traktátus XV. századi recepcióját, amelyben kifejti, hogy a szerelmi traktátus alapját képezte a késő középkori latin nyelvű nevelődéstörténetnek. Megvizsgálva a mű keletkezését, hátterét és mondanivalóját, nyilvánvalóvá válik a népnyelvi irodalom genezisében betöltött jelentős szerepe. Mint azt Karnein megjegyzi, a káplán előtt senki nem írt korábban ilyen népnyelvi-poétikai *amor*-tanítást, amely így nagy befolyással bírt az ebben a témában később készült művekre. Megfigyelése szerint a recepció során mindig megújult a latin szöveg, újra és újra „felfedezték”, és az egyes újraírt változatok mind a recepció újabb fokozatait jelzik. Karnein monográfiája végén közli az általa ismert, és a XIII–XV. századi Európából fennmaradt 35 kéziratot, a további népnyelvű kiadásokat, említi az egyetlen fennmaradt inkunábulumot, valamint a két nyomtatott XVII. századi kiadást is (1610, 1614). Mindezek ellenére nem történt még meg a XIV–XV. századi kivonatolt, újrarendezett, parafrazeált kéziratok alapos feltárása, sem pedig a mű korai, XVII. századi kiadásainak behatóbb vizsgálata.

Tanulmányomban Andreas Capellanus *De amore* című értekezésének a német ajkú területeken megfigyelhető recepciótörténetét mutatom be az eddig általam feldolgozott kódexek alapján. A mintegy huszonöt kéziratból álló korpuszból csupán öt kézirastra szeretnék kitérni, amelyek a következők:

1. Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. 83.18 Auf. fol
2. Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod.71.20 Aug. fol
3. Kremsmünster, Stiftsbibliothek, Cod. 329
4. Kremsmünster, Stiftsbibliothek, Cod. 120
5. Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Vind. 5363

Problematikus kérdés a mű recepciójának vizsgálata, hiszen nagyban befolyásolja egy adott kézirat elemzését, hogy milyen szövegekkel másolták együtt, milyen célból és kik használták. Tartalmazza-e a kézirat mind a három könyvet, vagy csak egyet emel ki belőle, illusztrált-e vagy sem, töredékes vagy teljes? Más-más motívumot emelnek ki az egyes változatok, amelyek különböző értelmezési lehetőséget teremtenek. Éppen ezért a fentebb felsorolt öt kéziraaton keresztül azt szeretném bemutatni, milyen módszer mentén igyekszem feldolgozni a mintegy huszonöt Közép-Kelet-Európában fellelhető *De amore*-kéziratot. A kódexek vizs-

gálata során több szempontot is figyelembe vettem. Ezek közé tartozik Andreas nevének megjelenése a szövegben, Marie de Champagne leveleinek keltezése (1174. május 1.), valamint a traktátus címe és a szöveg felosztása. A területi csoportosításon kívül tehát érdemes tartalmuk alapján is osztályozni a kéziratokat. Nem mehetünk el amellett sem, hogy milyen szövegekkel másolták együtt a traktátust. Van, ahol több költőidramai művel együtt (*Pamphilus de amore*, Francesco Petrarca, Enea Silvio Piccolomini, valamint Ovidius írásai), máshol inkább filozófiai témájú szövegekkel együtt jelenik meg. A fennmaradt kéziratok között még egy csoportot elkülöníthetünk, amelyben a traktátust vallási és humanista szövegekkel együtt másolták. A Közép-Kelet-Európában fennmaradt 25 kézirat közül az általam is vizsgált krakkói kéziratban a nőgyűlölet jegyében értelmezett harmadik könyv mellett találkozhatunk a pseudo-ovidiusi *De Vetula* című XIII. századi, latin nyelven írott művel is, sőt az ebből a korból fennmaradt kéziratok egy markáns csoportját alkotják azok a kódexek, amelyekben csupán a harmadik könyv szerepel.

A kéziratok

A kéziratok vizsgálata során egyértelműen kimutatható, hogy a *De amore* sem a XIII., sem a XIV. században nem tűnik fel német területeken, ám a XV. században teret hódít magának. Az elméleti értekezés jelenléte nemcsak nyomokban igazolható, épp ellenkezőleg, az évszázad elejétől a végéig jelen van. A században a következő szerzők műveiben érhetjük tetten a középkori szerelmi traktátust: 1404-ben Eberhard von Cersne saját költeményéhez a traktátus nagyobb részét felhasználja, majd 1440-ben Johannes Hartlieb lefordítja népnyelvre az egész művet. 1460-ban a *Der Elende Knabe* (Nyomorúságos fiú) című mű szerzője felhasználja a traktátusban szereplő szerelmi szabályokat. Ugyanebben az évtizedben Schoffthor a traktátusból a halottak seregéről szóló elbeszélést kiveszi és lovagi allegóriaként átkölti. A század végén pedig Hermann von Sachsenheim *Neuen Liebe Buch* című munkájában áthallani Capellanus művét.¹⁶ A XIV. és a XV. századból ezenkívül nagyjából tíz latin nyelvű, német ajkú területen található kódex maradt fenn.

¹⁶ KARNEIN (1985: 245).

A bécsi nemzeti könyvtárban őrzött Cod. Vindobonensis 5363-as jelzetű kódex a szakirodalom jelen állása szerint a XIV. századra datálható. Ugyanakkor a papír megvizsgálása során talált vízjelek arra engednek következtetni, hogy jóval később, a XV. században keletkezett. A 115 főlőből álló gyűjteményes kézirat a káplán traktátusán kívül (1r–60v) Johannes de Mandevilla *Iter Hierosolymitanum* című művét is tartalmazza (61r–115v). Noha címében nem jelenik meg a káplán neve: *Incipit liber amoris et cortesie*, a traktátusban két helyen is olvashatjuk a szövegben elrejtett szerzői nevet (25v és 44v). A grófnő levelét a másoló helyesen az 1174-es évre datálja, ugyanakkor az értekezés hármass felosztását nem követi, az első két könyvet egynek veszi és további egynek a harmadikat.

Hasonló felosztást alkalmaz a XV. századi wolfenbütteli 83.18-as jelzetű kézirat másolója is, csak ő már címet is ad a második könyvnek, amely voltaképpen a harmadik: *Liber de reprobatione amoris*. A káplán neve egyáltalán nem jelenik meg sem a mű címében (*De reprobatione et eius remedio. De arte amandi*),¹⁷ sem pedig abban a két fejezetben, ahol a káplán elrejtette nevét. A Champagne grófnője által írt levél keltezése sem pontos: az 1174. május 1. helyett 1210 szeptemberét olvashatjuk. A historiografikus-irodalmi szövegekkel együtt másolt kézirat¹⁸ 149 versőjén pedig a másolás időpontját olvashatjuk: *Et sic finitur tractatus de reprobatione amoris et de eius remedio 1442. 5. Julii. Deo gratias*.

Ezzel szemben a szintén Wolfenbüttelben található 71.20-as jelzetű kódex már nem tartalmazza a levél dátumát. A traktátust három részre osztja, de a felosztása más rendszert követ: a második rész a klerikusok szerelmével kezdődik, noha az még az első könyvhöz tartozna. A harmadik könyv az *Incipit liber de reprobatione amoris* címet viseli. Érdekes ugyanakkor, hogy Andreas neve sem a mű címében, sem abban a két fejezetben nem szerepel. Előbbi a *Pogius de amore et arte amandi et de remediis Amoris*, utóbbi pedig Ovidius névvel fémjelzi az értekezést. Pogius nevét egy másik kéz írta, ahogyan a 303 verso alján is ezt olvashatjuk: *Pogius de arte amandi et ipsius artis reprobatione*. A kódexben ezen-

¹⁷ A mű címe utólagosan került feljegyzésre, más tintával, más-más kéztől.

¹⁸ 1r–92v: *Guido de Columna vel de Messana Historia Trojana*, utána egy másik kézzel írva: *Dulcis amor semper tristis amaror erit*. 93r–149v: *Liber vel Tractatus de reprobatione amoris et de eius remedio, auctore Andrea capellano regio Francorum*.

kívül még Petrarcatól olvashatunk (1r–230v: *Francisci Petrarcae liber de remediis utriusque fortunae*), de a 240r–304v: *Pogius de amore et arte amandi et de remediis Amoris*, azonos nevű és című, de tartalmában más szöveget találunk. A kézirat végén egy, a káplán szerelmi traktátusából készült florilegiumot találunk (304r–304v: *Florilegium*).

Az 1480-ban készült Codex Cremifanensis 329-es jelzetű kódex nem osztja könyvekre az értekezés szövegét.¹⁹ A cím nélküli szövegben a megadott két helyen olvashatjuk Andreas nevét, így kapcsolódik a bécsi kézirat hagyományához. A grófnő levelének keltezése itt sem az eredeti dátumot tartalmazza: itt 1184. májust olvashatunk.

A kremsmünsteri Stiftsbibliothekban őrzött 120-as jelzetű kódex a XV. századból való.²⁰ A 114v-n egy bejegyzést olvasunk 1770. szeptem-

¹⁹ A kéziratban található többi szöveg: 2r–74v: *Fasciculus temporum omnes antiquorum cronicas complectens*, 75r–80v: *Sixti IV. papae constitutiones*, 81r–126r: *Liber de remedio Amoris/Ars amandi*, 126v–131v-ig üres, a 130–131 között ki lett tépve egy lap, de a számozást ez nem befolyásolta. 132r–164v: *Incipit Cronica summorum pontificum Imperatorumque ac de septem etatibus mundi ex s. Ieronomi, Eusebio aliisque eruditis excerpta, Et primo de septem etatibus mundi*. 165rv üres, 166r–179v (első kolumnájáig): *Augustini Dati aliqua documenta diligentissime composita ad Anthonium amicum suum carissimum*, 179v (második kolumnájától)–204v: *P. Ovidii Nasonis epistolae (Heroides XX et epistola Sapphus ad Phaonem)*, 205r–209r: *Ladislai Vetesij Pannonij Cubicularij apostolici oracio ad summum sanctissimumque pontificem Sixtum quartum pro prestanda obediencia nomine Invictissimi principis divi Mathie serenissimi Hungarorum et Bohemorum Regis Quarto Nonas Februarii 11oCCCCoLXXVo*, 209v–211v: *Epistola Enee silvij poete laureati sive pij pape secundi de amoris remedio incipit!*, 211v–224v (első kolumnájáig): *Ladislai Vetesij ad Ubertinum Carrariensem de ingenuis moribus opus*, 224v (második kolumnájától)–230r (első kolumnájáig): *De magno Basilio Leonardi Aretini Traducio ad Colucium*, 230r (második kolumnájától)–236v: *De Xenophonte Leonardi Aretini Traducis de Tyrannide*, 237r–253r: *Incipit tractatulus de duobus se invicem diligentibus compositus per dominum Eneam Silvium poetam Imperialemque secretarium qui tandem ad summum apostolatus apicem assumptus Pius papa Secundus vocatus est*, 253v–256v: *Sixti IV. papae de Urbe cum Indulgentiorum aliarumque gratiarum elargitione renovatio confraternitas priorum virorum in Archihospitale (?) S. Spiritus in Saxia*, 256v–259r: *Credencia ad sanctissimum patrem nostrum summum pontificem per Anthonium de Morthone*, 259v–264v (első kolumnájáig): *Acta spectantia ad pacem Olomuci factam 1479 inter Mathiam regem Hungarie et Vladislaum regem Bohemie*, 264r (második kolumnájától)–265v (első kolumnájáig): *Sixti IV Papae Bulla contra abusum advocatorum circa beneficia vacantia in diocesi Passau*, 265v (második kolumnájától)–266r: *Copia Bulle Indulgentiarum super psalteris gloriose virginis Marie*, 266v–269v: üres.

²⁰ A kódexben szereplő szövegek a következők: 1r–110v: *Augustinus: In libros XXI de Civitate dei (notae)*, 115r–132v: *Incipit Aurea Bulla, Caroli IV.*, 133r–141v: *Tractatus anepig-*

ber 26-i dátummal: „A kódex eddigi szövegét javította és kiegészítette: Johann Paulus Wartha.” Wartha a kremsmünsteri apátság keleti, 1755-től héber és 1756-tól görög nyelvtanára volt. A traktátus cím nélkül kezdődik, nincs felosztva három könyvre, a bennük lévő fejezetek nem különülnek el egymástól. Andreas neve – az Ms. 329-hez képest – csak egyszer jelenik meg a szövegben, sőt a mű *explicit*jében Enea Silvio Piccolomini nevét olvashatjuk – mint aki lediktálta ezt a történetet a *scriptornak*.

A szöveg átalakulása

A kéziratok vizsgálata során kiindulópontként Emil Trojel latin nyelvű kritikai kiadását vettem alapul.²¹ Az előszóban 12 kódexet nevez meg, majd mutatja be részletesen azokban a *De amore* szövegét. Igyekszik megadni ezek provenienciáját, és leíró katalógust készít róluk.²²

A Trojel által vizsgált kéziratok közül négy az én korpuszomnak is részét képezi, ezért fontos támpontja a kutatásomnak. A *De amore* jelenleg ismert kéziratai közül a legelső a XIII. század utolsó harmadából ismert, ma a Vatikáni Könyvtár őrzi.²³ A legutolsó ismert kézirat 1503-ból

raphicus: an iure aliquo ipsum excelsum dominium subsit imperatori maiestati, 142r–179v: Excerpta ex libello Restitucionum fratris Francisci de platea bononiensis ordinis minorum, 182r–246v: Tractatulus de amoris arte et eius remedio, editus est opus Andreae Capellani, cui titulus: Ars amandi, 251r–270v: Enea Silvii Historia de duobus amantibus.

²¹ TROJEL (1892: 1–56).

²² Az általa vizsgált kéziratok a következők: Milánó, Biblioteca Ambrosiana, Cod. A 136 sup, XV. század; Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. 83.18 Aug. fol, 1442; Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Ottob. lat. 1463A, XIII. század; Párizs, Bibliothèque Nationale, ms. lat. 3758, XIV. század; Montpellier, Bibliothèque de l’Ecole de Médecine, Cod. 217, XIV. század; Firenze, Biblioteca Medicea Laurenziana, Cod. Gadd. 178, XV. század; Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. 71.20 Aug. fol, XV. század; München, Bayerische Staatsbibliothek, Clm 416, 1451; Párizs, Bibliothèque Nationale, ms. lat. 10363, XV. század; Lipcse, Universitätsbibliothek, Cod. 1593, XV. század; Brugge, Bibliothèque Publique, Cod. 479, XV. század; Bécs, Österreichische Nationalbibliothek, Cod. Vind. 5363, XV. század.

²³ Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Ottob. lat. 1463A, A *De amore* mellett a következő szövegeket olvashatjuk benne: 1r–30v: *De rebus Alexandri magni*, 79v–80v: *Officium in missa pro concordia Exaudi domine vocem meam qua clamavi* (Ps 26.7), 81r–105v: *De Gestis Frederici Imperatoris*. A 31r-n a következőt olvashatjuk: *Incipit liber amoris et curtesie ab andrea capelano regis francie compositus*. Fejezetcímeket nem jelöl, sőt az első könyv végét

való, német nyelvű és jelenleg magántulajdonban van. Utóbbit Wolfgang Beeh mutatta be, és a következő megállapításokat tette: a kézirat egy frankfurti patrícus családból származó férfi és egy alacsonyabb rangú nő házassága alkalmából készült, Heilmann Stralenberg és Elisabeth Kuhle számára.²⁴ A kézirat igen gazdagon illusztrált, 19 miniatúrát tartalmaz.²⁵ A megkötött frigy kellemetlenül érintette a Stralenberg családot, ez gyermekeikre is kihatott – nem vették fel őket az Alten-Limpurg házba.²⁶ Ha rangon aluli házasság köttetik, akkor általában szerelmi házasságnak szokták tartani. Éppen ezért jól látszik, hogy a XVI. század elejére egyrészt a laikusok számára készült a traktátus másolása, másrészt olyan frigyek ajándékaul szolgált, amelyek valódi szerelmen alapultak.

A recepciótörténet hipotéziseinek felállítása során ez a két dokumentum kulcsfontosságú. Míg a XIII. században még morálteológiai szövegekkel együtt másolják a *De amore* szövegét, és a klerikusok kezei között forog, addig a XIV–XV. századra egy paradigmaváltást figyelhetünk meg: először egyházi szövegek mellett találjuk, majd később humanista művekkel együtt kezdik másolni, és egyre inkább a laikusok körében terjed, míg a XV. század végére csupán a szerelem mintakönyve lesz. Véleményem szerint ennek a paradigmaváltásnak az eredménye, hogy a *De amore* igenis hatással lehetett nemcsak a népnyelvi lovas-didaktikus irodalomra, hanem a költészetre egyaránt – bár ezt Karnein elveti arra hivatkozva, hogy éppen a népnyelvű fordítások miatt nem lehetett forrása a költőknek.²⁷

Andreas Capellanus művét elsőként Albertano da Bresciánál olvashatjuk. Albertano kitűnő ügyvéd és politikus volt. 1238-ban összekülönbözött II. Frigyes német-római császárral, és ennek következményeként a cremonai börtönbe került. Itt volt rá ideje, hogy megírja első (?) könyvét (*De Amore dei et proximi et aliarum rerum*), amelyben többször is idézi

és a második könyv elejét a következőképpen olvashatjuk: *Explic(it) lib(er) I. incip(it) II.* Majd egyéb megjegyzés nélkül a 72v-n kezdődik a harmadik könyv.

²⁴ BEEH (1966: 53–82).

²⁵ Fontos megjegyezni, hogy ez az egyedüli illusztrált *De amore*-kézirat.

²⁶ LERNER (1952), KÖRNER (1971).

²⁷ KARNEIN (1985: 120–240).

a káplán művét. Szabadulását követően 1245-ben születik a következő műve: *De arte loquendi et tacendi*, amelynek szintén egyik forrása volt Andreas műve, majd egy évvel később a *Liber consolationis* is napvilágot látott. Ezekben az években számos prédikációt is ír, ebből mindössze öt maradt fenn.²⁸

Alfred Karnein behatóan elemzi Brescia idézeteit, amelyekből kiderül, hogy elsődlegesen az *amor*-tanítás meghatározásához használta fel a traktátus szövegét. Különbséget tesz az *amor* mint *caritas*, és az *amor* mint *cupiditas* között.²⁹ Ezután Albertano a következő alfejezetekben idéz Andreas káplán 31 szerelmi szabályából 16-ot, de nem ugyanabban a sorrendben, mint az eredetiben szerepel, hanem témák szerint csoportosítva. A *De arte loquendi et tacendi* című munkájában javarészt megint csak a szerelmi szabályokból idéz, és saját véleményét ezek alátámasztásával fejt ki. Például amikor a gúnyos megjegyzésekről beszél, a 19. szerelmi szabályt hozza fel, amely így hangzik: *XIX. Nam dicit regula amoris: Si amor minuatur cito deficit et raro conualescit.*³⁰ – Albertano a következőképpen építi be saját szövegébe: *Irrisio facit, ut amor inter eos minuatur, et secundum regulam amoris: si amor minuatur, cito deficit et raro conualescit.*³¹

A további vizsgálatok azonban arra engednek következtetni, hogy a Gualteriusnak ajánlott mű és a benne lévő szerelem szabályai két, egymástól különálló műként aposztrofálódtak Albertano számára, mivel Karnein filológiai vizsgálatokkal bizonyította, hogy más a forrása a szerelem szabályainak és más a traktátus kezdősorának, az *amor est passio*-nak ebben a században. Utóbbit *de quo Galterus tractavit*ként értelmezi, mivel a traktátus kézirata, amit Albertano használt, a *liber Galteri de amore* címet viselte. Pio Rajna és Robert Bossuat munkájukban rámutatnak arra, hogy a XIV. és a XV. században a szerelem szabályai önálló műként jelentek meg, sőt Észak-Itáliában a *regole d'amore* néven váltak ismertté a népnyelvű kéziratokban.³² A szerelmi szabályok önálló pálya-

²⁸ Életéről bővebben ld. SUNDBY (1873).

²⁹ KARNEIN (1985: 110–114).

³⁰ „Ugyanis a szerelemnek szabálya kimondja: Ha a szerelem lanyhul, hamarosan meg is szűnik, és csak ritkán éled újra.” RAJNAVÖLGYI (2012: 236).

³¹ SUNDBY (1873: 163). „Csúfolódj, úgy, ahogy a szerelem lanyhul közöttük, a szerelem szabálya szerint: ha a szerelem lanyhul, hamarosan meg is szűnik, és csak ritkán éled újra.”

³² KARNEIN (1985: 112), RAJNA (1891: 193–272), BOSSUAT (1926).

futását mutatja az is, hogy a késő XIII. századból származó vatikáni kézirat Cod. Reg. lat. 358-as kódexe megőrizte azt a florilegiumot, amely Geremia da Montagnone *Compendium moralium notabilium* című művében olvasható. A tematikusan összeállított idézetgyűjteményt Montagnone 1295 körül írta meg Padovában, ahol 1280 és 1321 között bíróként dolgozott.³³ Míg Albertano a bujaságot és a hamis szerelmet mutatja be, addig Geremia épp a testi szerelem elítélésére hoz példákat, többségében a traktátus harmadik könyvéből. Ugyanakkor megidézi a szerelmi értekezés eredeti szerzőjét, amit a 71r-n olvashatunk: *Excerpta de libro de amore andree capellani ad galtherus* (sic!).³⁴ Úgy tűnik, a XIII. század végére a káplán művéből inkább a traktátus harmadik könyvét idézték és használták fel. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint hogy a mű egyik kiemelkedő sorát – *amor est passio* – negatív konnotációval illették. A XIV. század közepén Konrad von Halberstadt,³⁵ valamint rotterdami Arnold Gheylhoven florilegiuma³⁶ is Montagnone *Compendium* című művének alapul. Ez utóbbi florilegiuma a *Tripartitum moralium* című művének első részében olvasható, és teljes egészében Montagnone idézeteit használta fel alfabetikus sorrendben.³⁷ Az általam vizsgált krakkói kézirat tartalmazza mind a káplán, mind Konrad szövegét. Az 1447-re datált *Incipit Gwalterus doctor amoris* kezdetű *De amore*-szöveg is valószínűsíthetően a XV. században készült, és Itáliából került a lengyel városba.

Az idézetgyűjtemények önálló művé érték a XV. században, a törzsszöveg nélkül kerültek egyes kéziratokba: Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Ross. 1097, valamint az általam behatóan vizsgált wolfenbütteli kézirat (Cod. 71.20) – ahogyan fentebb említettem – is tartalmaz florilegiumot. A két kézirat azért is érdekes, mivel mind a kettő tartalmazza a teljes *De amore* szövegét is a florilegium mellett, sőt egy teljesen más szerzőt neveznek meg a szerelmi értekezés auktorának: míg a korábbi

³³ WEISS (1949: 15–20).

³⁴ Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Reg. Lat. 358, 71r–72r.

³⁵ MUNK (1995: 145–273).

³⁶ KAEPPELI (1970: 278).

³⁷ *Tripartitum moralium: Abiicere temporalia. Hermes Trismegistus in libro de deo deorum ad Asclepium* [...]. Krakkó, Biblioteka Jagiellonska, Cod. 5230.

*Alanus*³⁸ nevét tartalmazza, addig az utóbbiban *Pogiust*³⁹ olvashatunk. A Rómában található kézirat 1446-ra,⁴⁰ a wolfenbütteli szintén a XV. századra datálható. A könyvtár dolgozói ez utóbbi kéziratnak előkészítése során megjegyezték, hogy nem tartalmaz vízjelet, sőt a szakirodalom is így vélekedik, azonban nekem mégiscsak sikerült találnom kettőt is: a papír, amelyen Capellanus szövege található, az 1420-as évekre datálható, míg az, amelyiken a florilegium olvasható, 1431-re.⁴¹

A florilegiumok vizsgálata azért is fontos, mert Nicolaus Sculteri által láthatjuk, hogy Itáliából hogyan került német területre a traktátus szövege. Sculteri Frankfurtból származott, 1423-ban Padovában jogot tanult, és a kánonjogi feljegyzései közé írta florilegiumát, amely a *De amore* szövegét tartalmazta.⁴² A berlini, Staatsbibliothek, Preuß. Kulturbesitz, ms. 840 jelzetű, az 1424. évre datálható kézirat 220v lapján a következőt olvashatjuk: *Auctoritates Andree ad Gualterium de arte amandi*. Sculteri a tanulmányai befejeztével rögtön visszatért hazájába, ugyanis 1424-től már a lipcsei egyetem rektori posztját töltötte be. A kézirat másik tulajdonosáról is vannak ismereteink: egy bizonyos Matheus Prenne volt, aki 1448-ban Stendhalban *rector altaris s. Pauli*, majd 1474-ben Lebusban *canonicus ecclesie* volt. Ez a gyűjtemény negyven idézetet tartalmaz, és feltárja a férfi és nő között lévő szerelem mibenlétét. Ebben a *De amore* szövegének újabb értelmezését láthatjuk: a XIII. században Geramiánál még az egyházi tanítás uralkodik, és a szerelmi értekezés harmadik könyvéből származnak az idézetek. Ezzel szemben a XV. szá-

³⁸ *Alanus de Arte amandi Et remedio Amoris* – Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Ross. 1097, 1r, a florilegium 123 idézetet tartalmaz a *De amore* harmadik könyvéből, 122r–124r: *Erit fletus et stridor dencium-tól Solomonis demonstrat exemplum-ig*.

³⁹ *Pogius de amore et arte amandi et de remediis amoris* – Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. 71.20 Aug. fol. 240r, de nem ugyanaz a kéz írt, mint aki a szöveget jegyezte le. 303v: *Pogius de arte amandi et ipsius artis reprobatione*. Florilegium: 304r–304v, az egész traktátusból.

⁴⁰ *Finitus Rome Anno domini 1446 sancté die nativitatís iohannis Baptiste* – Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Ross. 1097, 122r.

⁴¹ A kódex így mindenféleképpen a XV. század első felére datálható.

⁴² VALENTIN (1901: 943–946).

zadban már az itáliai és így a német területeken már egy újfajta szerelemfelfogás bontakozik ki: a bűnöktől mentes világi szerelmi kapcsolat.⁴³

Recepció

Az általam vizsgált több mint húsz kelet-közép-európai latin nyelvű *De amore*-kézirat eddig feldolgozott anyagairól elmondhatom, hogy a traktátus német recepciója észak-itáliai közvetítéssel történt. Az Itáliában tanuló német humanisták megismerkedhettek az elméleti értekezéssel, hiszen feljegyzések támasztják alá, hogy az az értelmiség oktatásának részét képezte Észak-Itáliában.⁴⁴ Ott már a XIV. században jól ismert, sokat idézett és fordított műként tartották számon. Ezt az is jól bizonyítja, hogy a két legkorábbi fennmaradt kézirat a XIII. századi Itáliában készült, jelenleg a Vatikáni Könyvtár őrzi őket. Az is biztos, hogy Padovában az egyetemen ismert volt a traktátus szövege, ahogyan ezt Nikolaus Sculterinél és Schedelnél is láthattuk. Az is világossá válik, hogy a XIII. század erkölcsi rendszerében a férfi és nő közötti erotikus kapcsolat pozitív értékelése nem volt lehetséges, csupán speciális formákban: versekben, regényekben jelent meg.⁴⁵ A *De amore*ban lévő *amor* egyik

⁴³ Ezt reprezentálja, hogy az ebből az időszakból származó florilegiumokban lévő idézetek az első könyvből (*Liber primus*) származnak.

⁴⁴ Nicolaus Sculterin kívül Hartmann Schedelről tudunk, aki a szerelmi szabályokat itáliai útja során ismerte meg, és Ovidius *Ars amatoria* című művével hozta kapcsolatba. Ő szintén Padovában találkozott a traktátussal, hiszen ott folytatta tanulmányait 1463-tól 1466-ig. Schedel életéről ld. POSSELT (2016: 87–124), SCHNELL (2016: 75–86), WIENER (2016: 125–144).

⁴⁵ Itt elsősorban a népnyelvű fordításokra, valamint a traktátus felhasználásával készült, szintén népnyelvű művekre gondolok: a XIII. században két francia nyelvű fordítás született, az első egy prózai változat, amelyből csak néhány részlet maradt fenn a *Doctrinae d'Enanchet*be illesztve. Itt a Szűz Mária iránti szerelem bemutatása jelenik meg. A másik Drouart la Vache *Les livres d'Amours* című műve 1290-ből. A XIV. században itáliai területeken: Albertano da Brescia műve, a *De dilectione Dei et proximi aliarum rerum et de forma honestae vitae*. Jean de Meun és Guillaume de Lorris: *Roman de la Rose* (felhasználja a szerelem definícióját), Jeremias de Montagnone: *Compendium moralium notabilium*. Jakes d'Amiens szintén felhasználja a *L'art d'amors* című művében (különböző társadalmi helyzetű nők és férfiak beszélgetnek dialógusformában – ahogyan a káplán művében is). Richard de Fournival *Amitiés de vraie amour* című művében átveszi a szerelmi szabályokat, valamint kiemeli, hogy a szerelem *ex visione* történik – akárcsak a traktátusban. Egy másik művében, a *Conseil d'Amour*-ban bemutatja azon

lehetséges megnyilvánulása a *cupiditas*, és nem a *caritas*, ami a szerelem legalacsonyabb formáját jelentette. Ezért nem meglepő, hogy Geremia *Compendium moralium* című művének *amor*-tanításában az utóbbi kerül előtérbe. Albertano ezzel szemben a traktátus egy másik értelmezési lehetőségét ragadta meg: a nők iránti vágy megjelenését. Az ő esetében jól látszik, hogy a traktátus eredetileg is az udvar számára készült, itt is ez a célközönség jelenik meg.

Az elméleti értekezés népszerűsítésének fontos állomása, amikor Johannes Hartlieb 1440-ben lefordítja népnyelvre a *De amorét* Bécsben.⁴⁶ Ajánlásában világossá válik a megrendelő személye is: VI. Albert. Már az ajánlásból is következtethetünk arra, hogy ekkortájt a német területeken a nemesség olvasta az elméleti értekezést, sőt VI. Albert az ajánlás idején 22 éves, vagyis éppen abban a korban van, amit Andreas a célközönségét illetően meghatároz. Hartlieb ugyanakkor nem ismeri a traktátus eredeti szerzőjének a nevét, így tévesen egy Albertanus nevű mestert nevez meg helyette. Ez a név feltételezhetően Albertano da Brescia nevét rejti, ami egy újabb bizonyíték arra, hogy a traktátus Itáliából érkezett a német területekre. Tudomásunk van egy kéziratról a XIV. századból, amelynek tulajdonosa Oliviero Forzetta itáliai polgár, kereskedő volt, aki végrendeletében könyveinek egy részét a trevisói Szent Margit konventnek adományozta. Az 1374. november 29-re keltezett, az átadást bizonyító okirat a kéziratot *liber amoris et cortesie* címen jelöli, szerző nélkül. 1378-ban a konvent könyvtárának jegyzékében a következőt olvashatjuk: *Item libellus qui dicitur amoris et cortesi Aglbertani. Principium: 'Cogit me'. Finis: 'ediderem'. Item in eodem. De Reprobatione amoris Principium: 'Si hec'. Finis: 'neque horam; cum tabulis et modico corio rubeo lacerato.'*⁴⁷ – Ez a katalógusbejegyzés árulja el számunkra, hogy valószínűleg ez volt Hartlieb mintája a fordítás során. Ugyanakkor fontos megemlíteni,

nők büntetését, akik a szerelmet elutasítják. Antonio Pucci a *Libro di varia storiában* és a *Brutto di Bretagnában* felhasználja a breton lovag történetét. Alain Chartier *La belle dame sans merci y Complainte d'Amours avec sa reponse* című művében az első könyv szerelmi dialógusait követi. Martialis d'Auvergne az *Arrets d'Amours*-ban a szerelmi ítéleteket felhasználva megalkotja a saját szabályait. Ezekon kívül még katalán és spanyol versekben is olvashatjuk.

⁴⁶ GROßMANN (1929: 150–325; 199).

⁴⁷ GARGAN (1978: 130).

hogy a capellanusi kézirat-hagyományban három kézirat is viseli a *liber amoris et cortesie* címet – ezek közül az egyik a XIII. századi, Vatikáni Könyvtárban őrzött kézirat, a második a Karnein által tévesen XIV. századra datált, de vizsgálódásom szerint későbbi, XV. századi bécsi kézirat, végül pedig a XV. századi uppsalai kézirat. Ezek közül csupán a bécsi kézirat nem tartalmazza *incipitjében* az Andreas nevet. Kézenfekvő lenne azt állítani, hogy ez lehetett Hartlieb forrása, de a szöveg a későbbiekben (első és második könyvben) megnevezi valódi szerzőjét: Andreas Capellanust. Az általam tanulmányozott wolfenbütteli 71.20-as jelzetű kódex vizsgálata során felmerült a kérdés, hogy talán az volt Hartlieb egyik forrása, hiszen az Andreas nevének helyén lévő Ovidius névvel itt találkozunk – ahogyan azt Hartlieb is közli fordításában. Azonban az összevetés során hiba lenne azt állítani, hogy ténylegesen ez lehetett a fordítandó szöveg: például a XIV. szerelmi szabály hiányzik a kéziratból, de Hartlieb fordításában megtaláljuk, s a szabályok sorrendje sem azonos a két szövegben, előbbiben: I, II, V, VI, III, IV, VII, ezzel szemben a német nyelvű szövegben az elejétől végéig helytálló a felsorolás számozása. Ezt a feltételezést igyekszik alátámasztani az is, hogy Hartlieb szöveghűen fordított, a könyvet bevezető és befejező megjegyzésekkel látta el, amelyek leginkább a traktátus nőellenes megnyilvánulásaiért tett bocsánatkéréseket tartalmazzák. Mivel Wolfram Schmitt tanulmányából tudjuk, hogy Hartlieb 1439-ben Padovában doktorált, majd innen ment Bécsbe,⁴⁸ nyilvánvalóvá válik, hogy ott ismerkedett meg a traktátussal, és forrása a mára elveszett trevisói kézirat volt.

A szerző nevének tévesztése egyértelműen a mintaként szolgált latin kéziratból adódik.

A capellanusi kézirat-hagyományban előfordul, hogy a szerző neve vagy egyáltalán nem jelenik meg, vagy tévesen. Ahogyan fentebb is említettem, Albertano da Brescia nevével csupán egyetlen kéziratban találkozunk, így feltehetően ez volt Hartlieb forrása is. Egy másik esetben Alanus neve jelenik meg a mű címében: *Alanus de Arte amandi Et remedio Amoris*, aki valószínűleg a skolasztikus filozófus, Alanus de Lille lehetett (Róma, Biblioteca Vaticana, Cod. Ross. 1097). Szintén egyetlen kézirat címében olvasható Poggius, észak-itáliai humanista neve: *Poggius de amore*

⁴⁸ SCHNELL (2007: 444–448; 447).

et arte amandi et de remediis amoris. (Wolfenbüttel, Herzog-August-Bibliothek, Cod. 71.20 Aug. fol.). Az Enea Silvio Piccolominiól eredeztetett szöveg a kremsmünsteri kódex explicitjében található: *Explicit tractatus de amoris arte et eius remedio editus ut fertur ab Enea Silvio poeta Laureato* (Kremsmünster, Stiftsbibliothek, Cod. 120.).⁴⁹ A harmadik könyvből csupán részleteket tartalmazó brüsszeli kézirat *scriptora* azonosítja Boncompagnóval a traktátus szerzőjét: *Liber qui dicitur amicitia magistri Boncompagni* (Brüsszel, Bibliothèque Royale Albert Ier, Cod. 1890–1892). Hat esetben pedig Gualterius neve jelenik meg, akinek a káplán ajánlotta a szerelmi értekezést (Montpellier, Bibliothèque de l’Ecole de Médecine, Cod. 217; Berlin, Staatsbibliothek, Preuß. Kulturbesitz, ms. lat. 4°239; Krakkó, Biblioteka Jagiellonska, Cod. 5230; Prága, Universitätsbibliothek, Cod. XIV, E29; Brugge, Bibliothèque Publique, Cod. 479; Lüneburg, Ratsbücherei, Cod. Theol, folio 2°49).

A szerelmi értekezés recepciótörténetének paradigmaváltását figyelembe véve joggal tehetjük fel a kérdést, hogy Hartlieb fordítása melyik kategóriába esik. Sajnos ezt nehéz megítélni, mivel pontos fordítását adja meg a latin nyelvű traktátusnak, viszont egy érdekes életrajzi adat némi segítséget nyújt ennek feltérképezésében. Hartlieb kiemelt figyelmet szentelt a pszeudo-természettudományi, pontosabban az okkultista műveknek, az ebbe a témába tartozó, holdjósásról, névjósásról, tenyérjósásról szóló műveket előszeretettel fordította népnyelvre.⁵⁰ A *De amore* fordítása ebből az aspektusból nem tűnik meglepőnek, hiszen 1277-ben Tempier püspök dekrétumában elítéli és betiltja a traktátus másolását, olvasását. Hartlieb fordításának egyébként nagy sikere van, hiszen a XV. században 11 kézirat őrzi munkáját, és 1482–1484 között három nyomtatott kiadás is született. Karnein közelebbről is megvizsgálta Hartlieb munkáját és a fennmaradt kéziratokat. Arra a következtetésre jutott, hogy ezek gondosan tagolt, rendezett példányok, amelyek bizonyára nemesi családok számára készültek.⁵¹

⁴⁹ Ennek oka egyrészt magyarázható előbbinek a *De remedio amoris* című munkájával is, másfelől viszont okot ad annak feltételezésére, hogy Piccolomini behatóan ismerte a művet, utalt rá, amely a *scriptor* másolása következtében megemlítésre került.

⁵⁰ SCHMITT (1982: 255–271; 584; 244–271).

⁵¹ KARNEIN (1970).

Összességében tehát elmondhatjuk, hogy Andreas Capellanus *De amore* című szerelmi traktátusának recepciótörténete a német ajkú területeken egy összetett folyamat eredményeképpen írható le. Ahogyan fentebb is láthattuk, ezekre a területekre itáliai közvetítéssel került a szöveg, ami az Itáliában tanuló német humanistákhoz köthető. Az egyházi szövegekkel együtt másolt szerelmi értekezés a XV. század végére a szerelem mintakönyve lett, vagyis ismét azt a funkcióját töltötte be, amit a káplán a XII. században feltehetőleg meghatározott: erkölcsi tanítás helyett a szórakoztatás került előtérbe. Hartlieb népnyelvi fordítása a traktátus szélesebb körben történő elterjedését tette lehetővé, amely így számos népnyelvű mű alapját képezte.

Források

- RAJNAVÖLGYI 2012 RAJNAVÖLGYI G. (ford.), *Andreas Capellanus: A szerelemről*, Budapest, 2012.
- TROJEL 1892 E. TROJEL (ed.), *Andreae Capellani Regii Francorum De amore libri tres*, Havniae, 1892.

Felhasznált irodalom

- ARETIN 1803 J. Ch. F. von ARETIN, *Aussprüche der Minnegerichte: Aus alten Handschriften herausgegeben und mit einer historischen Abhandlung über die Minnegerichte des Mittelalters begleitet*, München, 1803.
- BEEH 1966 W. BEEH, *Eine spätgotische mittelhessische Handschrift „Über die Liebe zu erwerben und die Liebe zu verschmähen“*, *Kunst in Hessen und am Mittelrhein* 6 (1966), 53–82.
- BOSSUAT 1926 R. BOSSUAT, *Drouart la Vache, Traducteur d'Andre le Chapelain (1290)*, Párizs, 1926.
- DINAUX 1837 A. DINAUX, *Trouvères, jongleurs et ménestrels du nord de la France et du midi de la Belgique*, vol. 3, Téchener, 1837.
- GARGAN 1978 L. GARGAN, *Cultura e arte nel Veneto al tempo del Petrarca*, *Studi sul Petrarca* 5 (1978), 16–354.
- GROßMANN 1929 K. GROßMANN, *Die Frühzeit des Humanismus in Wien bis zu Celtis Berufung 1497*, *Jahrbuch für Landeskunde von Niederösterreich* 22 (1929), 150–325.
- KAEPPELI 1970 T. KAEPPELI, *Scriptores Ordinis praedicatorum Medii Aevi*, vol. 5, Róma, 1970.
- KARNEIN 1970 A. KARNEIN, *De amore deutsch: der Tractatus des Andreas Capellanus in der Übersetzung Johann Hartliebs*, vol. 28, in: *Münchener Texte und Untersuchungen zur deutschen Literatur des Mittelalters*, München, 1970.

- KARNEIN 1985 A. KARNEIN, *De Amore in volkssprachlicher Literatur*, Heidelberg, 1985.
- KIM 2010 J.-H. Ph. KIM, *L'Amour courtois« de Gaston Paris: une lecture décadente du Chevalier de la Charrette?*, *The French Review* 83/3 (2010), 589–606.
- KÓSZEGHY 2012 KÓSZEGHY P., *Utószó*, in: RAJNAVÖLGYI 2012, 279–330.
- MUNK OLSEN 1995 B. MUNK OLSEN, *Les classiques latins dans les florilèges médiévaux antérieurs au XIIIe siècle*, in: *La Réception de la littérature classique au Moyen Âge (IXe-XIIe siècle)*, Koppenhága, 1995, 145–273.
- PARIS 1872 G. PARIS, *André de France*, *Romania* 1 (1872), 105–107.
- PARIS 1883 G. PARIS, *Études sur les romans de la table ronde: Lancelot du Lac: II. Le Conte de la Charette*, *Romania* 12 (1883), 459–534.
- PARIS 1884 G. PARIS, *Une traduction d'André le chapelain au 13ième siècle*, *Romania* 13 (1884), 403–404.
- PARIS 1888 G. PARIS, *La littérature française au moyen âge (XIe-XIVe siècle)*, Párizs, 1888.
- POSSELT 2016 B. POSSELT, *Hartmann Schedel schreibt Geschichte. Die Entwürfe für die Schedel'sche Weltchronik*, in: Franz Fuchs (ed.), *Hartmann Schedel (1440–1514): Leben und Werk*, Wiesbaden, 2016, 87–124.
- RAJNA 1891 P. RAJNA, *Tre studi per la storia del libro di Andrea Cappellano*, *Studi di filologia romanza* 5 (1891), 193–272.
- RAYNOUARD 1817 F. J. M. RAYNOUARD, *Choix des poésies originales des Troubadours*, Párizs, 1817.
- SCHMITT 1982 W. SCHMITT, *Bio-bibliographische Bemerkungen zu Hans Hartlieb*, in: G. Keil (Hrsg.), *Fachprosa-Studien. Beiträge zur mittelalterlichen Wissenschafts- und Geistesgeschichte*, 255–271; 584, Berlin, 1982.
- SCHNELL 2007 B. SCHNELL, *Neues zur Biographie Johannes Hartliebs*, *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* 136/4 (2007), 444–448.
- SCHNELL 2016 B. SCHNELL, *Hartmann Schedel als praktischer Arzt. Zum medizinischen Alltag im Spätmittelalter oder: die Schwierigkeit, mittelalterliche medizinische Texte zu deuten und zu werten*, in: Franz Fuchs (ed.), *Hartmann Schedel (1440–1514): Leben und Werk*, Wiesbaden, 2016, 75–86.
- SUNDBY 1873 Th. SUNDBY (ed.), *Albertani Brixiensis Liber Consolationis et Consilii: Ex Quo Hausta Est Fabula Gallica*, Koppenhága, 1873.
- VALENTIN 1901 R. VALENTIN, *Verzeichniss der Lateinischen Handschriften der Königlichen Bibliothek zu Berlin*, 2, Berlin, 1901.
- WEISS 1949 R. WEISS, *Il primo secolo dell'umanesimo. Studi e testi*, Roma, 1949.
- WIENER 2016 C. WIENER, *Arbeit am Text: Georg Alts und Hartmann Schedels lateinisch-deutsche Literaturprojekte*, in: Franz Fuchs (ed.), *Hartmann Schedel (1440–1514): Leben und Werk*, Wiesbaden, 2016, 125–144.

***Amor est passio*: Reception of the *De amore* manuscripts in the 15th century German territories**

The love dissertation De amore was written in the 12th century in a clear French setting, in the courtyard of Marie de Champagne, for a French audience, but also in Latin. The De amore does not appear on German territory in either the 13th or the 14th centuries, but it makes its way there in the 15th century. The presence of the theoretical dissertation can be justified not only in traces, but on the contrary: it is present from the beginning to the end of the century, it occupies a significant place in knightly-didactic poetry. In my study, I present the reception of the treatise in German territories, based on the codices I have examined so far.

Keywords: Andreas Capellanus, *De amore*, reception, German territories